Laleh KHALILI

EXTRACTIVE CAPITALISM: HOW COMMODITIES & CRONYISM DRIVE THE GLOBAL ECONOMY

Profile Books, London, 2025
208 str., 11.99 GBP
(ISBN: 9781805223375)

V knjigi *Extractive Capitalism* avtorica Laleh Khalili obravnava kartelski kapitalizem moderne dobe, ki na račun izkoriščanja ljudi ter narave ustvarja dobičke ter krepi svojo moč. Avtorica je Američanka iranskega rodu in profesorica študij držav Perzijskega zaliva (Gulf Studies) na Univerzi v Exeterju. Leta 1991 je diplomirala na Univerzi v Teksasu kot kemijska inženirka, pozneje pa se je preusmerila v družboslovje: leta 1999 je magistrirala iz mednarodnih odnosov, nato pa leta 2004 doktorirala iz politologije (oboje na Univerzi Columbia). Na začetku svoje poklicne poti je bila zaposlena tudi kot svetovalka v energetskem sektorju, kar ji omogoča vpogled v delovanje ekstraktivnega kapitalizma iz prve roke.

V luči sedanje vojaške agresije Združenih držav Amerike nad Iranom ter prizadevanj prvih, da svojemu tehnološkemu sektorju zagotovijo obilen kapital in potrebne energetske zmogljivosti, pri čemer so očitno pripravljene uporabiti kakršnakoli sredstva, omenjena knjiga ponuja kakovosten vpogled tako v zgodovino imperialističnih vojn na Bližnjem vzhodu kot tudi v mehanizme, procese in interese, ki stojijo za njimi. V času polikrize sta prav področji energetike in tehnologije med ključnimi dejavniki in vprašanji, s katerimi se moramo soočiti, za kar knjiga ponuja primerno osnovo in uvod v to tematiko.

Knjiga je razdeljena na petnajst krajših poglavij, ki jih je večinoma mogoče brati tudi kot samostojne eseje, odgovarjajo pa predvsem na dve ključni vprašanji. V začetnih poglavjih se avtorica osredini predvsem na to, na čem temelji sodobni ekstraktivni kapitalizem, pri čemer izpostavlja zlasti nafto, pesek in okolje nasploh, a tudi mehanizme, na katerih ta sistem sloni, denimo finančni kapital. V nadaljevanju se posveti vprašanju, kdo stoji za globalno ekstrakcijo, ter izpostavi določene sinergije, ki se pojavljajo med različnimi akterji. Med njimi omenja poklice, kot so svetovalci, vojaški generali in trgovci s surovinami, pomen svetovnih velesil, predvsem rivalstvo med ZDA in Kitajsko, pa tudi multinacionalne korporacije, ki so od svojega nastanka pomemben del kolonialnih in imperialnih odnosov.

Preden se avtorica poglobljeno posveti značilnostim ekstraktivnega kapitalizma, poda kratek zgodovinski pregled njegovih ključnih akterjev v povezavi z nacionalizacijo nafte na Bližnjem vzhodu. Pri tem je vredno posebej izpostaviti Mohameda Mosadeka, demokratično izvoljenega in kasneje odstavljenega predsednika vlade Irana, ter Abdulaha Tarikija, prvega ministra Savdske Arabije, pristojnega za nafto, ki sta se v drugi polovici prejšnjega stoletja bojevala za naftno suverenost svojih držav, saj sta nafto razumela kot javno dobrino in ne zgolj kot vir dobička. Njune ideje so bile v nasprotju z zahodnimi interesi na Bližnjem vzhodu, zato so velesile – predvsem Združene države Amerike in Velika Britanija – v imenu kapitala uporabile vsa razpoložljiva sredstva, od multinacionalnih naftnih korporacij in njihovih sveto-

valcev do vojaških posegov in državnih udarov, da bi dosegle nacionalizacijo pod pogoji, ki so ustrezali njihovim interesom. To je pomenilo, da so morale arabske države izplačati zahodnim korporacijam ter jim omogočiti nadaljnje investiranje in ekstrakcijo. Iz tega že lahko sklepamo, da je družbeni razred ključni dejavnik pri ujemanju interesov znotraj (ekstraktivnega) kapitalizma, in ne idealizirana predstava nacije. Prav tako postane očitno, kako imperialne države, pogosto z vojaškim aparatom, hitro razvijejo sožitje z zasebnim sektorjem – vse v funkciji akumulacije kapitala; več o tem morda v nadaljevanju.

Kot je verjetno razvidno že iz uvoda, je nafta v vseh svojih oblikah eden najpomembnejših stebrov sodobnega kapitalizma. Rusi so med prvimi eksperimentirali z uporabo nafte v industrijske namene, pomembneje pa je, da so jim Američani hitro sledili in, kar je morda še pomembnejše, prav z nafto in njeno ekstrakcijo utrdili svojo globalno hegemonijo. Seveda nafta ni edini razlog za ameriško prevlado, je pa predvsem prek interesov zgodnjih naftnih multinacionalk, ki so bili po svojem obsegu globalni, pomembno prispevala k slabitvi Velike Britanije, ki je prevladovala v "dobi premoga". Obe "mirni dobi" (Pax Britannica, Pax Americana) sta si podobni v tem, da sta – ne glede na materialno osnovo svojega vzpona – po svetu širili rasistične in kolonialne režime izkoriščanja delavcev. Poleg nafte Khalili v svojo analizo vključi tudi zanimivo in pogosto spregledano surovino, ko govorimo o kapitalistični prevladi, tj. pesek.

Pomembnost peska je povezana s procesi urbanizacije v industrijski dobi, v kateri je ta igral ključno vlogo pri širitvi mest, cest in železniške infrastrukture. Za te namene je bil pesek praviloma pridobljen lokalno, zato lahko o trgovanju z njim in komodifikaciji v resnejšem obsegu govorimo šele v dvajsetem stoletju z naraščajočo potrebo po steklu in elektronskih napravah. Ekstrakcija peska pa pogosto poteka bolj neformalno, a nič manj kapitalistično: peskokope iz držav globalne večine korporacije, bodisi legalno bodisi ilegalno, mizerno plačujejo za izčrpavanje rečnih sistemov njihovih držav, medtem ko se dobički, ustvarjeni s proizvodnjo betona, stekajo nazaj k multinacionalkam.. Ti dve surovini, torej pesek in nafta, pa imata tudi pomembno skupno točko, in sicer tehnologijo hidravličnega lomljenja (t. i. fracking), pri kateri se uporablja kombinacija vode pod visokim pritiskom in peska za drobljenje kamnin, bogatih z nafto. Prav fracking je pomembno prispeval k temu, da so Združene države Amerike v zadnjem obdobju prehitele tako Rusijo kot Savdsko Arabijo in postale vodilna proizvajalka nafte, vendar pa je ta proces hkrati okoljsko tvegan in izrazito invaziven. Preden preidemo k specifičnim akterjem ekstraktivnega kapitalizma, velja izpostaviti finančni kapital kot pomemben mehanizem.

Avtorica v knjigi večkrat izpostavlja financiranje različnih dobrin in procesov, od terminskih pogodb pri trgovanju z nafto, ki so nastale kot posledica turbulentnih sedemdesetih let prejšnjega stoletja in pomembno prispevale h krepitvi zahodnih interesov na Bližnjem vzhodu, do trgovcev s surovinami (commodity traders), svetovalcev ter mednarodnih finančnih institucij, kot

sta Mednarodni denarni sklad (IMF) in Svetovna banka (World Bank), ki imajo pomembno vlogo pri širjenju sodobnega kapitalizma. Ti finančni mehanizmi pogosto delujejo pod pretvezo ekonomskega razvoja "tretjega sveta" ter pogosto nastajajo kot kombinacija zasebnega in državnega kapitala, pri čemer so tveganja praviloma podržavljena, dobički pa privatizirani, bodisi v korist imperialnih centrov bodisi v korist vladajočih razredov v državah globalne večine, ki takšno imperialno razmerje sploh omogočajo; tudi tukaj je znova razvidna pomembnost razreda kot ključnega določevalca interesov. Tako so ti finančni mehanizmi v svojem bistvu nadaljevanje kolonialnih in imperialnih odnosov, ki se reproducirajo skozi procese neoliberalizacije. Za naštetimi finančnimi mehanizmi pa vedno stojijo konkretni akterji.

Kasneje se avtorica pretežno ukvarja z vprašanjem, kdo so glavni akterji ekstraktivnega kapitalizma. Seveda omenja v imperializmu dobro znane akterje, kot so svetovne velesile, multinacionalne korporacije in njihov kapital; zanimivo pa je, da se osredotoči tudi na specifične profesije znotraj teh struktur, pri čemer izpostavi predvsem svetovalce in vojaške poveljnike. Prve označi kot ekonomske "inženirje",[1] ki v času finančnega kapitala širijo ekstraktivno ideologijo oziroma logiko ter zastopajo interese zasebnega sektorja. Slednji so odgovorni za vojaške posege v prid kapitala, kadar so ti potrebni, kar je razvidno tudi iz njihovih nadaljnjih karier, saj se – predvsem "najuspešnejši" – pogosto znajdejo v različnih upravnih odborih ali svetovalnih službah multinacionalk. S tema primeroma avtorica opozarja predvsem na dve ključni lastnosti kapitalizma. Prva je že večkrat omenjena razredna struktura, pri čemer svetovalci in vojaški generali dobro predstavljajo srednji razred, ki si v teh primerih sicer ne lasti produkcijskih sredstev, a kljub temu pomembno prispeva k reprodukciji sistema, saj je uspešnost znotraj teh profesij pogosto odvisna predvsem od ponotranjenja ideologije kapitala. Prav tako pa avtorica znova pokaže, kako pomembna je simbioza med zasebnimi in državnimi institucijami.

Že od samega začetka knjige je očitno, da avtorica z izrazom *extractive capitalism* želi pojasniti imperializem in njemu lastna razmerja, pri čemer se bolj specifično osredini predvsem na ameriški imperializem ter njegove posledice za okolje in naravo. Iz te perspektive knjiga predstavlja kakovostno analizo tega procesa, saj avtorica skozi številne zgodovinske in sodobne primere demistificira kapitalizem kot *a priori* kolonialistični oziroma imperialistični sistem, ki v svoji sodobni fazi uporablja različna orodja, kot so finančni kapital, svetovalci ter vojska, ki mu omogočajo globalni doseg ter neprekinjeno akumulacijo kapitala. Avtorica prav tako vseskozi uspešno ohranja materialistično držo, saj ustrezno – čeprav pogosto implicitno – uvaja razredna razmerja

[1] Ta izraz avtorica uporabi v 427. epizodi podkasta This Machine Kills, v kateri predstavi svojo knjigo. Poleg tega izpostavi tudi materialne razloge za poklic svetovalca, saj gre pogosto prav za visoko izobražene posameznike, ki so zaradi visokih stroškov šolnin primorani iskati dobro plačane poklicne poti. V tem smislu se ta profesija kaže kot privlačna rešitev, pri čemer proces profesionalne socializacije mlade ljudi postopoma preoblikuje v spretne agente kapitala.

kot ključna pri razumevanju moči in interesov, obenem pa izpostavlja kontinuiteto kapitalizma kot sistema, ki se nenehno spreminja in prilagaja zgodovinskim razmeram.

Manjša pomanjkljivost knjige izhaja predvsem iz njenega značaja, saj je do določene mere sestavljena iz avtoričinih krajših esejev in člankov iz preteklosti, dopolnjenih z nekaterimi novimi vsebinskimi poudarki. To samo po sebi ni problematično, vendar velja izpostaviti, da knjigi manjka sklepno poglavje, ki bi vsebinsko povezalo vse glavne argumente. Prav tako knjiga ni zamišljena zgolj kot strokovna literatura, temveč je namenjena tudi širši javnosti, zato se pogosto ukvarja s številnimi aktualnimi geopolitičnimi dogodki in procesi, pri čemer mestoma zmanjka prostora za poglobljene teoretske povezave.

Gledano v celoti pa je knjiga odličen uvod v razmišljanje o energetiki, ekstrakciji, imperializmu ter njihovi geopolitični realnosti v sedanjosti in preteklosti. Avtorica uspešno združuje številne zanimive primere iz različnih delov sveta ter iz svojega bogatega profesionalnega življenja s celovitejšo teoretsko obravnavo kapitalizma kot sistema, s čimer knjigo naredi uporabno tako za akademsko kot tudi za širšo javnost.

Enej ZORMAN